

322.973 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu ise otuz iki idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre Kars'ta il ve ilçe merkezlerinde yetmiş, kasabalarda dört ve köylerde 389 olmak üzere toplam 463 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı otuz sekizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

TK, TD, nr. 175, s. 29 vd., 113; BA, MD, nr. 3, s. 360; *Erzurum Vilâyeti Salnâmesi* (1288), s. 162; a.e. (1293), s. 148; İbnü'l-Ezrak el-Fâriki, *Meyyâfârikin ve Âmid Tarihi: Artuklular Kismı* (trc. Ahmet Savran), Erzurum 1992, s. 127; *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye* (Lugal), s. 26 vd.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1867, IV, 57; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 27; XII, 169; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 487; Nizâmmeddin Şâmî, *Zafernâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 120; Şûkri-i Bitlisi, *Selîmnâme* (nşr. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, s. 192; Kâtib Çelebi, *Cihannûmâ*, s. 407; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (nşr. Zekeriya Kurşun v.dğr.), İstanbul 1999, II, 168, 169; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, Ankara 1944, s. 49, 51; V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, London 1953, s. 90-91; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953; a.mlf., *1855 Kars Zaferi*, İstanbul 1955; a.mlf., *Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982; a.mlf., "Kars", *İA*, VI, 360-363; Spuler, *İran Moğolları*, s. 46; *Kars İl Yıllığı* (1967); Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, s. 89, 134, 259, 260, 271, 349, 408; E. Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 157, 158; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 13, 90, 103, 105, 108; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 260, 366, 367, 429; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 156; Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti*, Ankara 1989, s. 63-96; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, İstanbul 1990, s. 31, 32; Abdüsselâm Uluçam, "Kars'taki Osmanlı Eserleri", *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu (17-21 Haziran)*, Ankara 1992, s. 147-165; Ercüment Kuran, "Kars'ın 30 Ekim 1920'de Ermenilerden Kurtuluşu", a.e., s. 217-220; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, İstanbul 1993, s. 75, 112; Fehmettin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihati*, 1717-1730, Ankara 1997, s. 22; Orhan Kılıç, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ 1997, s. 67, 184-187; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s. 89, 274-279, 476; İlber Ortaylı, "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars", *TED*, sy. 9 (1978), s. 343-362; Besim Darkot, "Kars", *İA*, VI, 360; W. Barthold - [C. Heywood], "Kars", *EP* (İng.), IV, 669-671.

TUFAN GÜNDÜZ

KARSİ

(bk. DÂVÜD-i KARSİ).

KARTÂCENNÎ

(القرطاجنى)

Ebû'l-Hasen Henîüddin Hâzim
b. Muhammed b. Hasen
b. Muhammed el-Kartâcennî
(ö. 684/1285)

Endülüslü edip, münekkît,
belâgat nazariyatçısı ve şair.

608'de (1211-12) Endülü'sün Kartâcenne (Carthagène) şehrinde doğdu. Soyu Evs kabilesine dayandığından Evsî ve Ensârî nisbeleriyle de anılır. Babası Kartâcenne kadısı idi. Kartâcennî babasından Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve hadis dersleri aldı. Mürsiye'ye (Murcia) giderek Tursûnî ve Arûzî gibi âlimlerin derslerine devam etti. Mâlikî fıkıhı, nahiv, hadis, ahbâr, edebiyat ve şiir alanlarındaki bilgisini geliştirdi. Tahsilini tamamlamak için gittiği Gırnata (Granada) ve İşbiliye'de (Sevilla) çeşitli âlimlerden icâzet aldı. Arap dili ve hadis âlimi Ebû Ali eş-Şelebîn akfî ilimlerdeki üstün yeteneğini farkederek onu felsefe, mantık, hitabet ve şiire yönlendirdi. İbn Rüşd, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın Aristo'nun mantık, şiir, edebî tenkit ve hitabete dair eserleri üzerine yazdıkları şerh, tefsir ve telhislerini inceleyerek bu alanlarda derinleşti. 632'de (1234) babası vefat etti. Ertesi yıl Emevîler'in başşehri Kurtuba'nın (Cordoba) Kastilya-Léon Kralı III. Fernando tarafından işgalini takip eden siyasî çalkantılar üzerine kardeşi Ebû Ali ile birlikte Fas'a göç etti. Muvahhidler'in Merakeş emîri Abdülvâhid er-Reşîd'e sığınarak onun için methiyeler kaleme aldı. Hükümdarın sarayında düzenlenen ilmî ve edebî meclislere katıldı. Kendisi gibi Endülü's'ten Mağrib'e göç etmek zorunda kalan seçkin ve kültürlü kişilerle ilişkilerini sürdürdü.

Kartâcennî, Merakeş'te baş gösteren siyasî karışıklıklar yüzünden Bicâye'ye (Bougie), ardından Tunus'a gitti (639/1241). Burada Hafsî Emîri I. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ'nın sarayına girdi ve onun için uzun bir kaside yazarak kendisine takdim etti (*Divânü'l-Hâzim*, s. 64-67). Ölümüne kadar Tunus'ta yaşayan Kartâcennî, Hafsîler'den I. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ, I. Muhammed el-Müstansır, II. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ el-Vâsih, Ebû İshak İbrâhim, İbn Ebû Umâre, I. Ebû Hafs Ömer dönemlerini gördü. 24 Ramazan 684'te (23 Kasım 1285) vefat etti. Methiyelerinin çoğu I. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ ve oğlu I. Ebû Abdullah Muhammed el-Müstansır ile ilgilidir. Ebû Hayyân el-Endelüsî, İbn Rüşeyd,

Ebû'l-Hasan Ali et-Ticânî ile oğlu Ebû'l-Fazl Muhammed et-Ticânî, Ahmed b. Yûsuf el-Leblî, İbn Râşid el-Kafsî onun öğrencilerinden bazılarıdır.

Aristo'nun şiir, belâgat, edebî tenkit ve hitabete dair görüşlerini İbn Sînâ ve Fârâbî'nin yorumlarından istifadeyle Arap edebiyatına yansıtan, bu konularda özgün görüşler ortaya koyan Kartâcennî bu alanlardaki düşüncelerini *Minhâcü'l-bülegâ'* adlı eserinde toplamıştır (s. 69-71). Şiirlerinde, kendisinin ve ailesinin mârûz kaldığı sürgün ve hicretlerin etkisiyle derin bir gurbet hissi, Endülü's'e tekrar dönme özlemi yankılanır. Methiyelerinin girizgâhında yer alan nesîblerinde ayrılık acılarını, müstakil gazellerinde ise ümit ve hayallerini dile getirmiştir. Methiyeleri tasvir, gazel ve söz sanatlarındaki ustalığını kanıtlar. Söz sanatlarını yoğun olarak kullanması, fıkıh, hadis, felsefe, mantık ve astronomi gibi ilim dallarındaki birikimini şiirlerine yansıtmış, eski Arap şiiri, Kur'an ve Arap emsalinden zengin iktibas ve tazminlere yer vermesi Kartâcennî'nin şiirlerinin belirgin özellikleridir.

Eserleri. 1. *Minhâcü'l-bülegâ'* ve *irâcû'l-üdebâ'*. Arap şiiri, belâgat ve edebî tenkide dair Aristo'nun *Poetika* ve *Rhetorica* adlı eserlerinin etkisiyle yazılmış orijinal bir kitaptır. Eserin zamanımıza ulaşmayan birinci kısmında lafız, ikinci kısmında mâna, üçüncü kısmında nazım ve dördüncü kısmında üslûp meseleleri incelenmiştir. Felsefî yorumlar ve mantıkî çözümlemelerle örülmüş olan kitabın dili felsefe ve mantık terimleri sebebiyle zor anlaşılır niteliktedir. Şiirde istidlâl türlerinin ele alındığı ikinci kısmın üçüncü alt başlığı Abdurrahman Bedevî tarafından *İlâ Tâhâ Hüseyn fi 'idi mî-lâdihî's-seb'în* (Kahire 1962) adlı eserin içinde (s. 85-146) yayımlanmıştır. Kitabın birinci kısmı dışındaki bölümlerini Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca neşretmiştir (Tunus 1966; Beyrut 1981). 2. *el-Makşûre (el-Makşûretü'l-elfiyye)*. Recez vezninde kaleme alınmış 1006 beyitlik hacmiyle maksûre türü kasidelerin en uzununu ve en iyisi kabul edilen eser İbn Düreyd'in *el-Makşûre'sine nazîre* olarak nazmedilmiştir. Hafsî Hükümdarı I. Müstansır'ı kutlama ve övme amacıyla yazılan kaside müslümanların Endülü's'te hezimet sebepleri, şairin kendi hayatından önemli kesitler, çok sayıda özel isim ile medih, mev'iza, hikemiyat, tasvir, gazel, fahr gibi çeşitli temaları içermekte olup edebiyat, tarih ve coğrafya alanlarında önemli bir belge niteliğindedir. Eser Şerîf el-Gir-

nâtî (*Ref'û'l-hucûbi'l-mestûre 'an vechi'l-Makşûre*, Kahire 1344/1926, I-II), öğrencisi Ebû'l-Hasan et-Ticânî (*Edâ'ü'l-lâzım nah-ve Makşûreti Hâzim*), Celâleddin el-Mahallî ve Muhammed Emîn el-Muhibbî tarafından şerhedilmiştir. Kasideyi neşreden Muhammed Mehdi Allâm ile Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca (Tunus 1972) onu dil ve edebiyat yönünden, Emilio Garcia Gomez ise tarih ve coğrafya açısından incelemiştir (bk. bibl.). 3. *el-Kaşîdetü'n-nahviyye (el-Kaşîdetü'l-mîmiyye)*. 219 beyitlik bu manzume şairin divanı içinde yayımlanmıştır (s. 123-133). 4. *Dîvân*. Escorial Library'de kayıtlı iki nüshada (nr. 384, 454) mevcut şiirlerle birlikte çeşitli kaynaklarda yer alan şiirlerinin derlenmesiyle meydana getirilmiştir (nşr. Osman el-Ka'âk, Beyrut 1964, 1979, 1409/1989). 5. *Kaşâ'id ve kıta'ât* (nşr. Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca, Tunus 1972). 6. *İrâdül-menâhili's-savâfi fi ta'addüdi qurûbi'l-ilel ve'l-kavâfi* (Tunus Zeytûne Camii Ktp., Abdeliyye, nr. 2804).

Kartâcennî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Şeddü'z-zîyâr 'alâ cahfeleti'l-îmâr* (İbn Ufûr'un gramere dair *el-Mukarrib*'ine reddiye), *Kitâbü't-Tecnîs*, *Kitâbü'l-Kavâfi* (I. Müstansır'ın emriyle yazılan eseri İbn Rüşeyd, *Vasûl'l-kavâdim bi'l-havâfi fi şerhi [zikri emşileti'] Kitâbi'l-Kavâfi* adıyla şerhetmiştir), *Nağd 'alâ Veş-yi'l-hulel li'l-Leblî*, *Kitâb fi 'ilmi'l-be-yân*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kartâcennî, *Minhâcû'l-bülegâ' ve sirâcû'l-üdeba'* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Beyrut 1981, neşreden giriş, s. 5-118; a.mlf., *Diwânü Hâzim el-Kartâcennî* (nşr. Osman el-Ka'âk), Beyrut 1409/1989, neşreden giriş, e-1; a.mlf., *el-Makşûre* (nşr. M. Mehdi Allâm, *Havliyyâtü külliyyeti'l-âdâb* içinde), II, Kahire 1953, s. 1-110; W. Heinrichs, *Arabische Dichtung und Griechische Poetik: Hâzim al-Qartâğanni's Grundlegung der Poetik mit Hilfe Aristotelischer Begriffe*, Beirut 1969; Sa'd Maslûh, *Hâzim el-Kartâcennî ve nazariyyetü'l-muhâkât ve't-tahyîl fi's-şî'r*, Kahire 1400/1980, s. 5-69; ayrıca bk. tür.yer.; M. Ridvân ed-Dâye, *Târîhu'n-nağdi'l-edebî*, Dimaşk 1402/1981, s. 488-543; İhsan Abbas, *Târîhu'n-nağdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1404/1983, s. 539-574; Fethî M. Ebû İsa, *Şî'ru Hâzim el-Kartâcennî*, Kahire 1984, tür.yer.; Kilâni Hasan Sind, *Hâzim el-Kartâcennî hayâtühü ve şî'ruhu*, Kahire 1986, tür.yer.; Safvet Abdullah el-Hatîb, *Nazariyyetü Hâzim el-Kartâcennî en-nağdiyye*, Kahire 1986, tür.yer.; E. G. Gómez, "Observaciones sobre la Qasida Maqşûra de Abu'l-Hasan Hâzim al-Qartâğanni", *al-Andalus*, I/1, Madrid 1933, s. 81-104; M. Mehdi Allâm, "Ebû'l-Hasan Hâzim el-Kartâcennî ve fennü'l-Makşûra fi'l-edebî'l-Arabî", *Havliyyâtü külliyyeti'l-âdâb*, I, Kahire 1951, s. 1-31; M. Belkhdja, "Hâzim al-Qartâğanni", *IBLA*, sy. 116 (1966),

s. 341-370; a.mlf., "L'oeuvre de Hâzim al-Qartâğanni", *a.e.*, sy. 118-119 (1967), s. 117-149; a.mlf., "Critic and Craftsman: al-Qartâğanni and the Structure of Poem", *JAL*, X (1979), s. 26-48; Nevâl İbrâhim, "Tab'âtü's-şî'r 'inde Hâzim el-Kartâcennî", *Fuṣūl*, VI/1, Kahire 1985, s. 83-92; Atâullah Cebr, "Mefhûmü'l-vezni's-şî'rî ledâ Hâzim el-Kartâcennî", *el-Kermil*, sy. 12, Hayfa 1991, s. 7-42; Münîf el-Vehâyibî, "Muḳârebetü'l-mümti'l-müfîd fi nazariyyeti's-şî'r 'inde Hâzim el-Kartâcennî", *Mecelletü Dirâsât Endelüsiyye*, IX, Tunus 1413/1993, s. 40-51; M. el-Hocevî, "el-Bedî' 'inde Hâzim el-Kartâcennî", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâs*, IV/3, Dübey 1417/1996, s. 27-34; Mahmûd Derâbise, "Ma'ne'l-ma'nâ 'inde 'Abdilkâhir el-Cürânî ve Hâzim el-Kartâcennî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXXIII/4, İslâmâbâd 1997, s. 5-38; "Hâzim", *Eİ²* (İng.), III, 337-338.

İSMAİL DURMUŞ

KÂRÜN

(قارون)

Zenginliğiyle tanınan,
Hz. Mûsâ ve Hârûn'un şahsında
Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için
cezalandırılan kişi.

Kur'an'da Kârûn adıyla kıssası nakdedilen bu kişi Tevrat'ta Korah diye anılmakta ve çöl hayatında Mûsâ'nın otoritesine karşı başlatılan isyan hadisesinde başrolü oynamaktadır. Tevrat'ta Hz. Ya'kûb'un oğlu Levi'nin oğlu Kohat'ın oğlu Yitshar'ın (İzhar) oğlu olarak gösterilen Korah (Karun) (Çıkış, 6/16, 18, 21; Sayılar, 16/1), Mûsâ ve Hârûn'a karşı çıkarılan bir isyan hareketiyle gündeme gelmektedir. Bu hareketle Kârûn, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un dinî otoritesini yıkmayı hedeflerken aynı harekete katılan Ruben kabilesinden Datân ve Abiram da Mûsâ'nın siyasî liderliğine son vermeyi amaçlıyordu.

Olayın bugünkü Tevrat'ta yer alan şekline göre Kârûn, Rubenoğulları'ndan Datân ve Abiram'ı, ayrıca farklı kabilelere mensup insanları ve cemaatin 250 beyini toplayarak Mûsâ ve Hârûn'a karşı bir isyan başlatmış, bunlar Tanrı'ya âsi olmuşlardır (Sayılar, 16/1-3). Âsilerin başındaki Kârûn, "Yeter artık, çünkü bütün cemaat, onlardan her biri mukaddestir ve Rab onların arasındadır ve niçin Rabb'in cumhuru üzerine kendinizi yükseltiyorsunuz?" diyerek Mûsâ ve Hârûn'a karşı çıkmıştır. Bu durumda Mûsâ secdeye kapanarak dua etmiş ve kararı Tanrı'nın vereceğini bildirmiş, Rab ise isyan edenleri helâk edeceğini haber vermiştir. Ancak Mûsâ ve Hârûn, Tanrı'ya yalvararak O'ndan hepsini helâk etmemesini istemişlerdir. Bunun üzerine Korah, Datân ve Abiram'a ait çadırların etrafının boşaltılması

istenmiş, daha sonra altlarındaki yer yaraklarak bu kişilerle onların ev halkını, Korah'ın bütün adamlarını ve bütün mallarını yutmuş; Korah'ın yanında yer alan ve buhur yakan 250 kişi de Rabb'in katından çıkan bir ateşle bitirilmiştir (Sayılar, 16/4-35). Kârûn'un isyanı İsrâiloğulları'nın çöl hayatındaki en önemli olaylardan biridir. Hem bir kitle hareketi olması hem de Tanrı'nın tesis ettiği dinî ve içtimâî düzeni hedef alması hadisenin önemini göstermektedir (DB, II/1, s. 972).

Kârûn kıssası bazı farklılıklarla Ahd-i Atîk'in çeşitli yerlerinde geçmektedir (Sayılar, 26/9-10; 27/3; Tesniye, 11/6; Mezmur, 106/16-18). Ayrıca yahudi rivayetlerinde Kârûn'un Mûsâ ve Hârûn'a karşı çıkışının birçok sebebi sayılmaktadır. Bir rivayete göre Kârûn Mısır'da Firavun'un hazinedarı idi ve öylesine büyük bir servet yapmıştı ki hazinelerinin anahtarlarını ancak 300 katır taşıyabiliyordu, bu servetin verdiği gurur onun felâketine sebep olmuştu. Kârûn, Kohatoğulları aşiretinin başına Uzziel oğlu Elitsafan'ı getirdiği için Mûsâ'ya kızmıştı. Yahudi kaynaklarında Kârûn Tevrat kurallarını küçümseyenlerin, Tevrat'a ve Rabb'in otoritesine karşı çıkanların ilk örneği olarak takdim edilmektedir. Mûsâ, Kârûn ve beraberindekileri yatıştırmak istemiş, fakat onlar isyanlarını sürdürmüşler, sonunda toprak yarılmış ve içine gömülmüşlerdir (Ejd., X, 1192-1193).

Kur'an'ın Kasas sûresinde (28/76-82) Kârûn Hz. Mûsâ'nın kavminden, hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğiyle mağrur bir kişi olarak takdim edilir. Kârûn gösterişi sevmekte, kavminin arasında ihtişamla dolaşmakta, bu ise bazılarının hayranlığını celbetmekteydi. Kavminin, servetiyle böbürlenmemesi gerektiği yönündeki uyarılarına karşı Kârûn bu serveti kendi bilgisi sayesinde yaptığı ileri sürüyordu. Nihayet kendisi ve evi yerin dibine geçirilmiş, bu âkibetten ne kendini kurtarabilmiş ne de onu kurtaracak bir topluluk çıkmıştır. Diğer âyetlerde de Hz. Mûsâ'nın apaçık delillerle Firavun, Hâmân ve Kârûn'a gönderildiği, fakat onların Mûsâ'yı yalancı bir sihirbaz olarak niteledikleri, ona karşı çıktıkları, yeryüzünde büyüklük tasladıkları, sonuçta her birinin farklı şekillerde cezalandırıldığı belirtilir (el-Ankebût 29/39; el-Mü'min 40/24).

İslâmî kaynaklarda Kârûn'la ilgili çeşitli rivayetler vardır. Tevrat'taki şecere verilerek onun Mûsâ'nın amcasının oğlu olduğu belirtilir. Mûsâ ve Hârûn'dan sonra İs-